

УДК 338.439.52 (437.1/2)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ У ЧЕХІЇ

Є.В. Милованов

Стаття присвячена аналізу етапів розвитку та нинішнього стану функціонування ринку органічних продуктів у Чехії. В роботі висвітлена її поточна державна політика щодо подальшого розвитку цього ринку. Розглянуто існуючі підходи державної підтримки органічного фермерства та плани щодо розвитку органічного руху в Чеській республіці до 2010 року. Кількість бібліографічних посилань – 6; мова українська.

Ключові слова: ринок, органічні продукти, сільськогосподарські угіддя, органічне фермерство, попит, пропозиція, ріст споживання, експорт, імпорт, Чехія.

ВСТУП

Початок 21 століття знаменується значним збільшенням попиту споживачів у абсолютній більшості країн, особливо розвинутих, не тільки на натуральні харчі, але й сертифіковані продукти, отримані в результаті ведення органічного сільськогосподарства. За визначенням Міжнародної Федерації сільськогосподарського органічного руху (IFOAM), органічне сільське господарство – це сільськогосподарська система, що сприяє збереженню навколишнього середовища, соціально та економічно підтримує виробництво здорових продуктів харчування, волокна, деревини і т.п. Таке сільське господарство уникає використання хімічно синтезованих добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, при цьому активно використовує натуральні природні препарати з метою збільшення природної родючості ґрунтів, стійкості рослин і тварин до захворювань. Рух, історія якого розпочалася вже більше 80 років тому, в даний час охоплює прихильників у десятках країн, а загальна вартість органічної продукції, що споживається у світі щорічно, уже перевищила рівень 30 млрд. дол. США. Україна, з огляду на свої сприятливі ґрунтово-кліматичні умови та тисячолітній землеробський досвід її народу, приймаючи до уваги низьку ступінь „хімізації” сільськогосподарства в останні роки, має передумови до можливого переходу частини господарств до органічних методів господарювання найближчим часом. Аналіз досвіду становлення, функціонування і розвитку органічного виробництва в країнах Східної і Центральної Європи, насамперед Чехії, може слугувати своєрідним дороговказом для вітчизняних фахівців при розвитку виробництва органічних продуктів в Україні. Сусідня Чехія за своїм географічним розташуванням, культурними рисами і т.п. має багато спільного з Україною, вирощуючи і, відповідно, споживаючи схожий спектр сільськогосподарської продукції. Важливим, доречним і своєчасним бачиться аналіз стану розвитку ринку органічної продукції в Чеській Республіці, в т.ч. виробництва, споживання, її експорту та імпорту, тому що саме ця країна в останні роки стала лідером органічного

фермерства серед країн Східної та Центральної Європи.

Вивченню піднятого питання присвячено багато досліджень як в самій Чехії, так і за її межами. Зокрема, що тему, в т.ч. в рамках проекту, фінансованого Європейським Союзом, „Органічні маркетингові ініціативи та розвиток сільської місцевості” тривалий час досліджують Ульріх Хамм і Фрі дерік Гронефельд [3,4], а також Сільвандер, Б. і Н. Крістенсен [5], група дослідників з Інституту ФІБЛ (Швейцарія) та багато інших вчених з різних країн світу. В Україні ця проблематика вивчена ще дуже недостатньо, однак для ефективного розвитку органічного розвитку органічного руху в Україні важливим є застосування наявного досвіду в даній сфері в сусідніх країнах. Тому метою даної статті є вивчення етапів розвитку та нинішнього стану функціонування ринку органічних продуктів у Чехії; дослідження її поточної державної політики планів подальшого розвитку цього ринку в цій державі.

Методологія дослідження базується на системному осмисленні та аналізі процесів розвитку і функціонування ринку органічних продуктів у Чехії з проведенням автором статистичного аналізу наявного масиву інформації.

1 СТАН РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ У ЧЕХІЇ

Натуральні, органічні продукти в черговий раз переконливо підтверджують дві старі істини про те, що до всього гарного звикають швидко і надовго, а також те, що все нове – це добре забуте старе. Деякі песимісти акцентують увагу на зниженні темпів росту споживання органічних продуктів у багатьох країнах. Однак, при цьому ріст споживання цих продуктів, хоч і повільніший, відзначається практично повсюди! Щорічний ріст споживання органічних продуктів останнім часом в різних розвинених країнах коливається від 7% до 22%! Вони користуються все більшою популярністю як у світі в цілому, так і в Європі зокрема. Минудорічне збільшення числа членів Єдиної Європи, по багатьом прогнозам, також об'єктивно сприятиме зростанню як виробництва, так і споживання органічних продуктів.

Милованов Євген Володимирович - к.е.н., Генеральний директор ТОВ «УКРАГРОФІН»

У сусідній Чехії сертифіковані органічні продукти постійно продаються вже більше ніж у п'ятидесяти спеціалізованих магазинах. У кількох недавно відкритих органічних ресторанах постійними відвідувачами є молоді подружні пари з маленькими дітьми, тобто реальна картина цілком відповідає останнім проведенням маркетинговим дослідженням структури основних споживачів органічних продуктів, які стверджують, що до основних споживачів органічної продукції у світі відносяться переважно жителі великих міст, що мають вищу освіту і вище середнього або високий

рівень доходу; переважно це молоді сім'ї у віці 30-35 років, які мають малих дітей. Тому доцільно більш ґрунтовно вивчити шлях розвитку і нинішній стан як органічного землеробства в цій країні, так і рівень розвитку експорту, імпорту та споживання різноманітних органічних продуктів у самій Чехії.

Історія органічного фермерства в Чехії розпочалася в 1990 році, коли, - збігшись у часі з завершенням "комуністичної ери" і початком становлення справді ринкових відносин у країні - з'явилися перші три органічні ферми (табл.2).

Таблиця 1 Площа сертифікованих органічних господарств у Східній та Центральній Європі станом на вересень 2004 р.*

Країна	Площа, тис. га
Чехія	254,9
Україна	239,5
Угорщина	103,7
Польща	53,5
Словаччина	50,0
Румунія	40,0
Естонія	30,6
Латвія	16,9
Сербія і Македонія	15,2
Словенія	15,0
Литва	8,8
Боснія і Герцеговина	1,1
Болгарія	0,5
Хорватія	0,2
Всього в світі	24070,0

*Джерело: (6)

Таблиця 2 Розвиток органічного фермерства в Чехії в 1990-2003 рр.*

Рік	Кількість сертифікованих господарств	Площа, зайнята під органічним землеробством, га	Співвідношення органічної площі до загальної площі сільськогосподарських угідь, %
1990	3	480	-
1991	132	17 507	0.41
1992	135	15 371	0.36
1993	141	15 667	0.37
1994	187	15 818	0.37
1995	181	14 982	0.35
1996	182	17 022	0.40
1997	211	20 239	0.47
1998	348	71 621	1.67
1999	473	110 756	2.58
2000	563	165 699	3.86
2001	654	217 869	5.09
2002	717	235 136	5.50
2003	810	254 995	5.97

*Джерело: (2)

До кінця 2003 р. їх число вже досягло 810. Площа під органічним землеробством станом на грудень 2004 р. склала 254995 га, що дорівнює майже 6,0 % всієї сільськогосподарської площі Чехії (цей показник вищий за середній по ЄС, де він становить 4,0%). Крім того, ще 59779 га земель знаходилось в так званому перехідному періоді. В Чехії вже є зареєстрованими 96 видів органічних продуктів харчування і 189 суб'єктів підприємства зареєстровано, як дистриб'ютори органічних продуктів.

За період з 1990 по 2003 рр. кількість господарств, які дотримуються принципів та правил органічного ведення сільськогосподарського виробництва, збільшилась у 270 разів. Загальна площа таких господарств за цей же період зросла в 531 раз! При цьому відмічаємо стійку динаміку зростання обох показників з року в рік. У значній мірі цьому сприяла послідовна державна підтримка органічного фермерства, яка існує в Чехії з самого зародження органічного руху в цій державі.

2 ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РИНКУ ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ У ЧЕХІЇ

Розвиток ринку органічних продуктів – живий процес, що динамічно розвивається, постійно

втягує у свою орбіту все більше число не тільки захисників навколишнього середовища і різноманітних старих сільських традицій; прихильників здорового способу життя, але і рядових споживачів, що бажають просто бути упевненими у тому, що напис на етикетці цілком відповідає фактичній якості придбаного продукту, який дійсно вироблений у повній гармонії і з природою, і з людиною. Об'єктивно, що на динаміку розвитку будь-яких економічних чи суспільних процесів у значній мірі впливає політика держави. Не є виключенням у цьому сенсі і органічний рух. Найбільше зростання площ (Табл.2), зайнятих під органічним землеробством, було відмічено у період 1997-2003 рр., головним чином тому, що в 1998 році відновилася державна програма допомоги органічному фермерству шляхом субсидування, яка раніше вже діяла в 1990-1993 рр. Ця допомога існувала у формі прямих виплат і базувалася на реалізації державної Постанови щодо підтримки безпосередньо сільського господарства. У 1998 р. фермерам, що займалися органічним виробництвом (табл.4), було виплачено 48 млн. CZK (1,6 млн. Євро), у 2002 р. сума зросла до 210 млн. CZK (7 млн. Євро). У 2003 році державна допомога органічному фермерству склала 230 млн. CZK (7,7 млн. Євро).

Таблиця 3 Розвиток структури сільськогосподарських угідь під органічним землеробством у Чехії*

Угіддя	2001 р.		2002 р.		2003 р.		2002/2003, %
	Площа, га	%	Площа, га	%	Площа, га	%	
Рілля	19 164	8,78	19 536	8,31	19 637	7,70	0,52
Пасовища	195 633	89,69	211 924	90,13	231 683	90,86	9,32
Сади, виноградники	963	0,45	898	0,38	928	0,36	3,34
Інші угіддя	2 354	1,08	2 778	1,18	2 747	1,08	- 1,12
Всього	218 114	100,0	235 136	100,0	254 995	100,0	8,45

*Джерело: (2)

Таблиця 4 Вартість фінансових субсидій, наданих фермерам, зайнятим органічним фермерством у Чехії*

Рік	Сума виплачених дотацій	
	чеських крон	млн. Євро
1998	48.091.000,00	1,6
1999	84.168.000,00	2,8
2000	89.101.971,00	3,0
2001	167.966.104,00	5,6
2002	210.861.131,00	7,0
2003	230.810.809,00	7,7

*Джерело: (1)

Таблиця 5 Вартість фінансових субсидій, наданих фермерам, зайнятим органічним фермерством у Чехії*

Використання земель	Сума субсидій	
	чеських крон/га	Євро/га
Багаторічні луки та пасовища	1.000	33,3
Рілля (крім овочів)	2.000	66,6
Багаторічні насадження	3.500	116,7
Овочі на ріллі	3.500	3.500

*Джерело: (1)

На своєму засіданні 17 березня 2004 р. чеський уряд прийняв План дій по подальшому розвитку органічного сільського господарства до 2010 р. З метою досягнення до 2010 р. не менше 10% загальної площі сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом, заплановано, щоб вже протягом 2004-2006 р. чеські органічні фермери одержували еквівалент 12 млн. дол. США щорічно як спеціальні субсидії.

Міністерство сільського господарства Чехії підготувало Програму „Горизонтального Плану розвитку сільської місцевості”, що вступив в дію у відповідності з Наказом 1257/99 щодо підтримки розвитку сільської місцевості і котрий покликаний надати можливість країні отримувати, після її вступу до ЄС, фонди фінансової підтримки розвитку села з Європейського сільськогосподарського гарантійного фонду (EAGGF). При подібному спільному фінансуванні частка EAGGF може скласти 80% загальної суми розрахункових платежів. Програма субсидування органічного фермерства є одним із природоохоронних заходів, які почали втілюватися в життя Міністерством сільського господарства напередодні вступу Чеської республіки до ЄС. Сума цих платежів складатиме 3520 CZK/га на ріллі, 1100 SZK/га на луках та пасовищах, 12235 CZK/га для багаторічних насаджень, 11050 CZK/га на ріллі при вирощуванні овочів та прямих трав. Наскільки зазначені плани фінансових допомог будуть відкориговані новими економічними реаліями, зв'язаними з членством країни в ЄС, покаже найближче майбутнє. У будь-якому випадку, одним з основних пріоритетів на найближчий час залишається розвиток свого внутрішнього ринку споживання органічної продукції і наповнення його переважно за рахунок локально вироблених продуктів.

Існуюча в Чехії державна система субсидування органічних господарств, як показує статистика, стимулює більше поліпшення стану навколишнього середовища, розвиток сільських територій і виробництво переважно м'ясо-молочної продукції. При цьому виробництво рослинницької органічної продукції зведено до мінімуму, частка якої, при цьому, у динаміці має тенденцію до зниження (Табл.3). Логічним негативним наслідком цього вже зараз є перевиробництво органічних продуктів тваринництва, зокрема молочних продуктів і нестача достатньої пропозиції органічних овочів, фруктів, ягід та винограду чеського походження.

Багато років Чехія приділяє підвищену увагу питанням якості продукції, що випускається, у тому числі продовольства - як органічного, так і неорганічного. В основу Національної політики по підтримці якості, чеський уряд прийняв Програму підтримки виробництва якісних продуктів (резолюція № 685 від 26 червня 2002 р.) і забезпечення якісного обслуговування, що одержала назву “Чеська програма якості”.

Однією з цілей цієї Програми є підтримка підприємництва, що приділяє особливу увагу якості своїх продуктів. Програма надала право торговим маркам, відібраним за якісними показниками, з'являтися на ринку з логотипом “Чеська якість”.

KEZ o.p.s. і БІО “органічно вирощені продукти” – логотип, прийнятий у програмі рішенням комітету від 4 вересня 2002 року. KEZ o.p.s. було присвоєно додатково логотип “БІО” до логотипу “Чеська якість”. Програма розвивалась і перші сертифікати виробникам органічних продуктів були видані вже протягом 2003-2004 рр.

Таблиця 6 Експортна сертифікація чеських органічних продуктів у відповідності з Актом № 242/2000*

Країна призначення	Кількість експортних сертифікатів для органічних продуктів у 2003 р.	Виробництво, т/рік 2003р.	Виробництво, т/рік 2002р.	Виробництво, т/рік 2001р.
Австрія	632	6304.36	997.13	1266.60
Німеччина	114	2170.17	2171.12	1823.20
Словаччина	97	215.66	21.00	3.65
Словенія	17	62.08	21.02	4.30
Угорщина	11	79.03	3.60	23.89
Нідерланди	10	214.50	218.71	367.90
Польща	7	9.83	5.68	1.08
Іспанія	7	10.65	1.85	-
Франція	7	177.90	47.00	-
Швейцарія	4	5.68	3.37	17.09
Литва	3	3.53	-	-
Японія	1	0.05	-	-
Хорватія	1	1.00	1.65	-
Бельгія	-	-	-	21.00
Великобританія	-	-	-	24.45
Італія	-	-	86.64	-
Всього	911	9254	3579	3699

*Джерело: (2)

Одним з основних економічних мотивів розвитку виробництва органічних продуктів є можливість заповнення нових експортних споживчих ніш. У 2003 р. в Чехії було видано 911 сертифікатів для експорту органічних продуктів, відповідно до Акту № 242/2000 і Регулюванням №53/2001. У порівнянні з 2002 р., число експортних сертифікатів збільшилося вдвічі, що в значній мірі було наслідком створення в 2003 р. Комісії Регулювання (ЄС) №1788/2001 серед експортерів і іноземних клієнтів. Відповідно до цієї Комісії Регулювання, не було можливості експортувати зроблену продукцію в країни ЄС без відповідного експортного сертифіката. Загальний обсяг експорту в 2003 р. був дещо більше попередніх 2002-2001 рр. У 2002 р. було експортовано 3579 тонн органічних продуктів, в 2001 – 3699 тонн. У 2003 р. цей показник склав 9254 тонн, з яких 63 % було експортовано в сусідню Австрію (при цьому варто відзначити, що в Чехії значна площа органічних господарств знаходиться в управлінні фахівцями з австрійським походженням).

У 2003р. було зафіксовано лише дві відмови у видачі експортних сертифікатів, при цьому в обох випадках причиною відмов було те, що продукт на експорт не відповідав вимогам Статті 22(1) зазначеного Акту.

Імпорт органічних продуктів у Чехії, так як і в інших країнах Європи, досить регламентований. Основною умовою для сертифікованих імпортерів органічних продуктів у відповідності зі Статтями 26(1) і 26(2) Акту, є надання документу походження, що повинен надійти від інспектуючої організації, вказаної в Списку №15 Регулювання (перелік країн і їх органів, що інспектують, що мають право видавати сертифікат). Другим критерієм для видачі сертифікатів імпортованим органічним продуктам є зобов'язання дотримуватися вимог Акту.

У 2003 р. в Чехію були імпортовані органічні продукти з 35 країн світу. У порівнянні з 2002 р., відзначається велика зацікавленість у сертифікації імпортованих продуктів, переважно, для спецій, сезонних і сухих овочів, жиру і олій. Причинами цього росту є зміни в можливості використання традиційної сировини при виробництві органічних продуктів; зараз ці компоненти можуть бути замінені органічними інгредієнтами, що було викликано обмеженнями у законності використання визначеної сировини до 31 грудня 2002 р. у Регулюванні №53/2001 і змін до нього (№263/2003), які були викликані гармонізацією чеського законодавства з Європейським законодавством для органічного фермерства.

У 2003 р. 576 видів органічних продукції були сертифіковані для імпорту, що склало 41% усіх сертифікованих видів органічних продуктів. За період з 2002 р. по 2003 р. імпорт органічних продукції в Чехії зріс на 4%. При цьому усе більший сегмент органічних продуктів, що спожива-

ється у країні (особливо м'ясо-молочних і частини овочевих), заповнюється вже за рахунок власних чеських продуктів. У зв'язку зі зняттям будь-яких митних бар'єрів, зв'язаних з членством країни в ЄС, очікується ще більше зростання імпорту і, відповідно, споживання асортименту органічних продуктів, які ще не виробляються в Чехії.

Поступальний розвиток як ефективного виробництва, так і більш оперативного збуту органічної продукції може бути більш продуктивним за умови наявності міцної теоретичної бази. В листопаді 2004 р. в Чехії спільними зусиллями Палацького Університету, Чеської Асоціації фермерів, що займаються органічним землеробством у Чехії (PRO-BIO), а також швейцарського інституту FiBL, було створено Інститут Органічного сільськогосподарства і сталого розвитку сільської місцевості. Він став першою дослідницькою установою подібного роду не тільки в Чехії, але і загалом серед країн-нових членів ЄС. Програма включає такі теми, як органічне фермерство, управління сталим розвитком, оптимізацію екології в сільській місцевості. Важливо, що в рамках створеного інституту заплановано створення докторантури, що, безумовно, також сприятиме подальшій популяризації та розвитку органічного руху в Чехії. Ряд недержавних організацій Чехії поставили за мету найближчим часом створити спеціальний „Біо Фонд”, який має також сприяти популяризації та розвитку маркетингу органічних продуктів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, результати даного дослідження свідчать про те, що Чеська Республіка, розвиваючи виробництво та споживання органічних продуктів, за останні п'ятнадцять років:

- досягла значних результатів в формуванні та розширенні сільськогосподарського виробництва, що ґрунтується на принципах та методах органічного господарювання;
- розширюючи площі під органічним землекористуванням, забезпечує збереження та навіть відтворення типової екосистеми сільських територій;
- створила державну програму, що забезпечує стимулювання розвитку органічних фермерських господарств;
- розпочала експорт власної органічної продукції з якістю, що відповідає рівню світових стандартів;
- почала формувати та наповнювати внутрішній ринок споживання як органічною продукцією власного виробництва, так і імпортованою;
- постійно розвиває наукові дослідження, які всебічно охоплюють всі сфери діяльності, зв'язані з виробництвом та споживанням органічної продукції.

Багаторічний позитивний досвід, набутий Чехією можна і варто використовувати при пода-

льшому розвитку українського ринку органічних продуктів, щоб найближчим часом і у наших магазинах, як це уже відбулося в Чехії, з'явиться достатня, різноманітна пропозиція сертифікованих ор-

ганічних (у тому числі вітчизняних) продуктів харчування, що будуть відповідати смакові і гарантеві українських споживачів, які турбуються про власне міцне здоров'я.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Action Plan of the Czech Republic for the Development of Organic farming until 2010. – Prague, Czech Republic, 2004. – 14 p.
2. Annual Report KEZ o.p.s. for the year 2003. – KEZ o.p.s., Pobebradova 909, 537 01 Churdim, Czech Republic, 2003. – 110 p.
3. Hamm Ulrich and Gronefeld Friederike, and Halpin Darren. Analysis of the European Market for Organic Food. Organic Marketing Initiatives and Rural Development., School of Management and Business, University of Wales, Aberystwyth, UK, 2002. – 186 p.
4. Hamm Ulrich and Gronefeld Friederike. The European Market for Organic Food. Organic Marketing Initiatives and Rural Development., School of Management and Business, University of Wales, Aberystwyth, UK, 2004. – 192 p..
5. Sylvander B. and N.H.Kristensen. Organic Marketing Initiatives in Europe. Organic Marketing Initiatives and Rural Development., School of Management and Business, University of Wales, Aberystwyth, UK, 2005. – 146 p.
6. Willer Helga, Yusefi Minou. The world of organic agriculture. Statistics and Emerging trends, 2004. – Koenigstein, Germany, 2004. – 170 p.

УДК 339.732.4

МВФ: СТРАТЕГІЯ ДОПОМОГИ КРАЇНАМ ЧИ ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ ІНТЕРЕСІВ?

Р.В. Славік

Протягом останнього десятиліття відбулася серія комплексних криз у країнах, які співпрацювали з Міжнародним валютним фондом, що було пов'язано в першу чергу з виконанням цими країнами стабілізаційних умов Фонду. Дана стаття є узагальненим дослідженням співпраці цих країн з МВФ. У ній дається аналіз умов, які має виконати кожна країна, перш ніж отримати допомогу від Фонду і дається оцінка ефективності впровадження цих умов. Окреслюються оптимальні напрямки співпраці з МВФ. Окремим розділом розглядається співпраця Фонду з Україною. Кількість бібліографічних посилань – 8; мова українська.

Ключові слова: МВФ, СБ, COT, conditionality, лібералізація, приватизація, криза, глобалізація.

ВСТУП

Протягом останніх років у політиці Міжнародного валютного фонду та Світового банку щодо країн що розвиваються та слаборозвинених країн накопичилось дуже багато проблемних питань та відвертих протиріч. Славнозвісні "conditionality" (обов'язкові умови, які має виконувати країна – реципієнт допомоги від МВФ), що передбачають жорстку макроекономічну політику виявились малоефективними у випадку цих країн і навіть призводили до комплексних економічних криз (Росія, Індонезія, Бразилія, Еквадор, Аргентина, Україна). Натомість, така країна як Китай,

яка відмовилась від допомоги з сторони МВФ та СБ, дивує людство своїми значними економічними здобутками. Це нашоветує на думку про керованість кризовими процесами вищезазначеними організаціями. З огляду на це, ми вважаємо доцільним у даній роботі розглянути і проаналізувати інтерв'ю відомого західного економіста, лауреата Нобелівської премії з економіки, екс-віце-президента і головного економіста Світового банку Йозефа Штігліца, часопису „The observer” та „BBC TV's Newsnight” [1; С. 3-6], оскільки у ньому наводяться факти реальної, але часто прихованої діяльності МВФ та СБ. Частково цю проблему дослідив Л.З. Зевін у статті „МВФ и Россия: 8 лет трудного диалога” [2; С. 14-20]. Виходячи з економічних труднощів, які виникають у країн, що співпрацюють з МВФ та СБ, у науковій економіч-

Славік Роман Володимирович - факультет міжнародних економічних відносин УжНУ